

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Anna Urbanovská

Romantické postavy v díle Johanna Wolfganga von Goetheho

Olomouc 2022

vedoucí práce: Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, pouze s pomocí řádně citovaných zdrojů a uvedené literatury, a to pod vedením Mgr. Daniela Jakubíčka, Ph.D.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu práce Mgr. Danielu Jakubíčkoví, Ph.D. za jeho trpělivost, vstřícnost a cenné rady, které mi během vytváření mé bakalářské práce dával. A v neposlední řadě děkuji rodině a přátelům za podporu během mého studia.

Obsah

Úvod.....	5
1. Romantismus.....	6
2. Analýza romantických postav v díle Johanna Wolfganga von Goetheho	12
2. 1. Pohled na svět	12
2. 2. Vztah k ženám.....	22
2. 3. Vztah k sobě	27
Závěr	32
Seznam použité literatury	33

Úvod

Cílem této bakalářské práce je zanalyzovat postavy v díle Johanna Wolfganga von Goetheho, a to Werthera z díla *Utrpení mladého Werthera*, Fausta z díla *Faust* a Eduarda z díla *Spříznění volbou* a zároveň si na konkrétních příkladech ukázat hlavní rysy romantismu, které jsou typické pro romantického hrdinu. K vytvoření práce mě inspirovala má prvotní četba díla *Utrpení mladého Werthera*, která mě velmi oslovila a prohloubila můj zájem o Goethova další díla.

Johann Wolfgang von Goethe je často označován za největšího německého autora a dramatika. Byl představitelem hned několika literárních směrů jako jsou klasicismus, preromantismus, ale nejvíce ho formovalo německé hnutí Sturm und Drang. Ve svých dílech zobrazuje náladu tehdejší společnosti a svým postavám vtiskává své postoje a myšlenky.

V první kapitole se blíže podíváme na pojem romantismus. Jde o umělecký směr, který ovlivnil téměř celou Evropu ve všech oblastech umění. Svou specifickou formou se vyznačoval v Německu, kde se zformovala skupina Sturm und Drang a díky tomu se stalo Německo rodištěm největších děl v historii literatury. Hlavním rysem romantismu je důraz na citovost. Oproti předešlému klasicismu, šlo romantikům o vymanění se z norem a prožívání života do hloubky. Charakteristickým znakem romantismu je právě jeho typický romantický hrdina, který v sobě nese myšlenky svého autora. Oddává se nespoutané vášni a lásce, která ho často přivádí k šílenství. Často se jedná o jedince bojujícího se společností, do níž nezapadá a tento hrdina se tak zamýšlí nad smyslem života, smrti nebo lásky.

Kapitola druhá se blíže zabývá jednotlivými postavami a jejich pohledy na svět, tehdejší společnost, přírodu, Boha nebo smrt. Pojednává o jejich vztahu k ženám a v neposlední řadě o jejich osobním růstu a vztahu k sobě. V některých oblastech mají tito hrdinové velmi podobné názory a osudy, každý je ale něčím výjimečný. Ve všech třech případech ale převažuje motiv nešťastné lásky. Werthera můžeme nazvat zamilovaným sebevrahem, Fausta zoufalým učencem, který se odvrátil od Boha a dal se do služeb zla a Eduarda narcistickým baronem, jenž na vlastní kůži zažívá ono spříznění. Lze v nich pozorovat Goethův rukopis a inspiraci událostmi, kterých byl sám svědkem.

1. Romantismus

Romantismus jako umělecký směr lze považovat za produkt společenských změn, které přišly v 18. století z Anglie a Francie a později se rozšířil do celé Evropy. Jak ale uvádí Balajka: „*Romantismus není pouze určitým uměleckým směrem, je také životním pocitem a postojem člověka k společnosti a k světu.*”¹ Jeho rozvoj můžeme sledovat ve všech oblastech kultury – v literatuře, architektuře nebo také v hudbě. Zde bychom se zaměřili hlavně na literaturu. Bahr² ve své knize uvádí, že do romantismu spadá literatura let 1795-1830. Nejedná se však o ostrou hranici a u různých autorů se liší, neboť romantismus sdílí epochu společně s klasicismem. Někdy se vyčleňuje preromantismus nebo sentimentalismus.

Novalis ve svém díle uvádí hlavní rys romantismu, kdy píše: „*Když prostému dávám vysoký smysl, obyčejnému tajemný vzhled, známému kouzlo neznáma, konečnému zdání nekonečna, pak to romantizují.*”³ Za velmi výstižný bychom označili popis romantismu v předmluvě knihy Břetislava Horyni, jež zní: „*Romantizovat svět znamená vrátit mu nazpět kouzlo, které začal ztrácet s rozvojem moderní civilizace. Odkouzlení světa, které přinesla racionalizace, empirizace, subjektivizace a modernizace, vytváří žitou skutečnost, již chce romantická poezie opět mystifikovat, znovu zakouzlit.*”⁴ Tyto popisy romantismu nás odkazují na doznívající osvícenství, které bylo postaveno na racionálním myšlení a vědě. Romantismus se zaměřuje na prožitek, cit a niternost. Důležitým prvkem romantismu je imaginace. Nejde již o přísné dodržování pravidel, ale důraz je především kladen na volnou tvorbu, experiment a zapojení fantazie či snění⁵. Böttcher ve své knize *Romantik* (1977) uvádí, že romantikové se řídili hlavně svými pocity a reagovali na politické, ekonomické a sociální reformace, které pomalu začínaly vycházet na povrch, a to ve většině evropských zemích.

Romantismus v Německu můžeme rozdělit na dvě fáze: raný romantismus a pozdější romantismus. V některých německy psaných knihách se také často uvádí pojmy Blüt (v rozkvětu) a Verfall (upadávající). V období raného romantismu vznikaly poetologické spisy Novalise nebo Friedricha Schlegela, které celkově ovlivnily vznik německého

¹ BALAJKA, Bohuš. *Přehledné dějiny literatury: [do devadesátých let 19. století]*. Vyd. 5., Ve Fortuně 3. Praha: Fortuna, 2000. ISBN 80-7168-717-0. s. 122

² BAHR, Ehrhard, ed. *Dějiny německé literatury: kontinuita a změna : od středověku po současnost*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1017-5.

³ NOVALIS. *Zázračná hra světa: Úvahy a fragmenty ; Vybral, uspoř., pozn.a doslov naps. Jiří Holý ; Z něm.orig.přel. Věra Koubová*. Praha: Odeon, 1991. ISBN 80-207-0208-3. s. 105

⁴ HORYNA, Břetislav. *Dějiny rané romantiky: Fichte, Schlegel, Novalis*. Praha: Vyšehrad, 2005, 453 s. ISBN 807021810X.

⁵ HRBATA, Zdeněk a Martin PROCHÁZKA. *Romantismus a romantismy: pojmy, proudy, kontexty*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1060-4., s. 197

romantismu. Toto období bylo typické svými romantickými školami, které měly funkci literární a esteticko-literární. Nejvýznamnější z nich byla škola Jenská. Šlo o výchovu národa k novému myšlení. Výraznými autory období raného romantismu jsou Friedrich Schlegel, Friedrich von Hardenberg (Novalis), Ludwig Tieck nebo Wilhelm Heinrich Wackenroder. Jako „romantické“ se označovalo vše zázračné, fantastické, neskutečné a dobrodružné, z hlediska čistého rozumu nepravdivé.⁶ Dalšími centry setkávání se pak stal Heidelberg, Vídeň, Berlín nebo Mnichov. Každé z těchto měst se věnovalo jinému tématickému okruhu jako např. historie a pohádky, náboženství a politika nebo lidová poezie a mýtus.⁷ Raný romantismus tehdy stále ještě vycházel z osvěcenských bojů proti vrchnosti a církvi a prosazoval hlavně vnitřní svobodu jedince. Pozdější romantismus v Německu byl ovlivněn hned několika událostmi jako např. osvobozenecy válkami proti Napoleonovi nebo Vídeňským kongresem. Bohatí měšťané vytvořili ještě užší spojení s feudální mocí a získali tak větší ekonomickou svobodu.⁸ Jenže se svobodou byl spojován také strach a zodpovědnost za sebe a společnost. Mnohdy se tak v romantických dílech objevuje útek před společností a před společnými dějinami. Jedinec se sám od společnosti distancuje, ale zároveň není schopen tíhu vlastní izolovanosti unést. V tomto odcizení je člověk ze společnosti neustále zklamaný a svým útekem pouze prohlubuje své nikdy nekončící utrpení. Berkovskij píše, že oproti raným romantikům se už v pozdějším období neukazuje žádné světlo, ale jedná se o čistý chaos, který je brán v negativním slova smyslu.⁹

Zásadním činitelem a reproduktorem myšlenek autora je romantický hrdina, který je velmi specifický. Romantický hrdina bývá sebevyjádřením svého autora. Jde o výjimečného individualistického hrdinu ve výjimečném prostředí, který nemůže uskutečnit své záměry a dostává se do rozporu se společností a dobou. Už od svého narození bývá opředen tajemstvím a ví, že má výjimečné poslání. Často bývá znuděn životem, ale vyniká svou silou citu a vášně. Nikdo mu nerozumí, a tak se cítí osamocený. Straní se však společnosti kvůli vlastní individualitě. Vyznačuje se protispolečenskými gesty, ale zároveň se zapojuje například do boje za národní svobodu, i když ví, že jeho snahy budou pravděpodobně marné.

Nejvýraznějším znakem je touha po lásce. Balajka (1995) uvádí tento znak hrdinů: *„Romantický hrdina touží po lásce, ale současně ví, že skutečnou lásku nenajde. Může milovat*

⁶ BAHR, Ehrhard, ed. *Dějiny německé literatury: kontinuita a změna : od středověku po současnost*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1017-5. s. 269

⁷ Tamtéž, s. 271

⁸ Tamtéž, s. 290

⁹ BERKOVSKIJ, Naum Jakovlevič. *Německá romantika*. Praha: Odeon, 1976., s. 27

jen nešťastně, protože miluje vysněný ideál, nikoli skutečnou ženu.”¹⁰ Tím vzniká romantický rozpor mezi ideálem a skutečností, který charakterizuje romantická díla. Hrdina nemůže přežít bolestné zklamání z rozporu mezi představou a skutečností lásky. Miluje úplně a svou lásku dává do poslední kapky a bez jakýchkoliv výhrad, nikdy však není zcela naplněn a uspokojen. Zamilovává se výhradně do vdaných či zasnoubených žen, neboť není svázán konvencemi, a tak se ve jménu lásky a omamující vášně neštítí rozbít manželství a nejbližší vztahy. Na jedné straně romantičtí hrdinové překypují vášní, ale na straně druhé mají oslabenou vůli a život je začíná nudit, tím pádem touží po dalším vzplanutí neboť ví, že nikdy nebudou plně šťastní a uchylují se ke konečnému řešení v podobě smrti.

Ženská romantická hrdinka je naopak svázána společenskými normami a odmítá vášnivou lásku. Je často zobrazována jako křehká, čistá osoba, která svou zakázanou láskou mučí nejen sebe. Ženy se tak stávají spíše „obětmi lásky než jejich nositelkami.”¹¹ Kdyby byla hrdinka nezadaná, ztratila by na své přitažlivosti, protože by to bylo velmi jednoduché ji získat, a to už by nebylo romantické. Až v následujícím období získávají ženské hrdinky schopnost rozhodovat se nad svým životem vlastní vůlí.

Romantičtí hrdinové nemívají s každodenními životními zkušenostmi mnoho společného. Ve většině případů jsou tyto postavy výtvoři fantazií autorů. Stávají se významnými nositeli a šířiteli názorů, pomocí kterých romantičtí spisovatelé do děl vkládají své osobité pohledy na svět. Naum Berkovskij ve své knize o německém romantismu píše: „*Romantické milovali mlhavost a neurčitost, neboť v nich se tají svoboda. Svoboda končí tam, kde se vše do konce vysloví.*“¹² Z toho lze chápat, že romantičtí hrdinové byli vždy opředeni určitým druhem tajemna, ať už to souviselo s jejich místem narození, jejich osobností nebo celkově jejich životními momenty, které nikdy nebyly zcela odhaleny.

Romantické rádi přirovnávají proudění života k básni.¹³ Důležité zde byly tropy a figury, které textu dodávaly dynamičnost a odnášely čtenáře do světa představ a obrazů a hrdinové je tak vtahovali do svého utrpení a zoufalství.

Obraz přírody v romantismu je patrný jak na obrazech romanticky zaměřených malířů, tak v literatuře, kde plní důležitou funkci. Romantické se ztotožňují s myšlenkou o člověku a přírodě, se kterou přišel Jean Jacques Rousseau. Příroda je v romantických dílech zobrazována jako jakási utěšitelka. Hrdinové se odvrací od společnosti a utíkají právě

¹⁰ BALAJKA, Bohuš. *Přehledné dějiny literatury: [do devadesátých let 19. století]*. Vyd. 5., Ve Fortuně 3. Praha: Fortuna, 2000. ISBN 80-7168-717-0., s. 122

¹¹ Tamtéž, s. 123

¹² BERKOVSKIJ, Naum Jakovlevič. *Německá romantika*. Praha: Odeon, 1976., s. 24

¹³ Tamtéž, s.20

do přírody, aby zapomněli na pozemské trápení. Obdivují její krásy a její neposkvrněnost. To, co je hrdiny považováno jako "útek" je ve své podstatě "návrat" právě k přírodě. Krajina hraje v dílech roli větší nebo menší. Je stále stejná, neměnná, na rozdíl od rozervanosti hrdiny či nesourodé společnosti. Autoři se skrze přírodu a její krajinu vrací zpět v jejich vzpomínkách na dětství, které pak vtisknou do svých děl. Někdy příroda slouží jako kulisa, která udává ráz a atmosféru danému příběhu a jindy jako podkresový obraz. Když se boje za svobodu jeví jako ztracené, nachází hrdina smysl ve věčnosti přírody. Hrdina vyjadřuje svůj intimní vztah k přírodě. Můžeme také hovořit o tom, že v některých dílech může příroda znázorňovat Boha, jako dokonalost, kterou stvořil. Druhým pohledem na přírodu je ale její nedosažitelnost. Obsahuje vše, ale ne to, co hrdina v danou chvíli potřebuje. Později se objevují romantikové, kteří vidí přírodu jako nepřátelskou a lhostejnou k osudu člověka.¹⁴ Její velikost, dokonalost a krása vytváří propast mezi ní a člověkem, který jí nemůže nikdy zcela porozumět. Různou symboliku mají například západy a východy slunce. Někteří považují západ slunce jako konec - to znamená smrt, po které přichází období temna. Úsvit je naopak nový začátek, probuzení do nového dne, do nového života. U Máchy je tomu ale jinak. Večer považuje za začátek. Spojuje ho tak s dětstvím, noc s jinošstvím, jítro s mužným věkem a poledne se stáří.¹⁵

Stěžejní význam pro romantickou poetiku měla anglická noční a hřbitovní poezie Edwarda Younga nebo Thomase Graye, otevírající cesty k výrazné symbolizaci přírody, do jejíhož středu byl postaven subjekt, vnímající krajinu a vybírající z krajiny, z přírody jen to, čím k němu mohla promlouvat. Důležitou roli hraje také noční krajina. V čase a prostoru večera a noci utichají denní zvuky a pozemskou krajinou se rozprostírá hrobové ticho a začíná se rýsovat inspirativní noční obloha s hvězdami a měsícem.¹⁶ V temnu noci, začínají vycházet na povrch naše vnitřní obavy a pocity.

Jako příklad anglického lyrického hrdiny bychom si mohli uvést postavu z díla Byrona *Childe Haroldova pout'*. Smyslem lyrického hrdiny je plně se oddat své tvorbě, která vychází z hlubokého citu. Hrdina se poddává snění, i když ví, že to pro něj může být ničivé. Zalíbení nachází v alpské přírodě a myslí si, že se stal poutníkem a dosáhl svého cíle, jenže tím ztrácí svou identitu a stává se součástí přírody jako „myšlenka bez těla.“¹⁷ Nastává také uvědomění,

¹⁴ BALAJKA, Bohuš. *Přehledné dějiny literatury: [do devadesátých let 19. století]*. Vyd. 5., Ve Fortuně 3. Praha: Fortuna, 2000. ISBN 80-7168-717-0., s. 123

¹⁵ HRBATA, Zdeněk a Martin PROCHÁZKA. *Romantismus a romantismy: pojmy, proudy, kontexty*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1060-4., s. 62

¹⁶ Tamtéž, s. 47-48

¹⁷ Tamtéž, s. 41

že souznění s přírodou mohlo být pouze iluzí vytvořenou pomocí figurativního jazyka. Nejde tak o opravdové splnutí s přírodou, ale jen o verbální projev fantazie.

V Čechách byl romantismus zpožděn Národním obrozením, a tak se u nás jedná o kratší období než v jiných evropských zemích. K našim nejvýznamnějším představitelům romantismu patří bezpochyby Karel Hynek Mácha. Je často označován jako buřič a snivec. Co tato označení znamenají, popsal Ludvík Kundera několika pojmy, které ho přibližují. K pojmu snivec udává výstižná slova jako touha, cit, nálada, sen, melancholie, spleen, nostalgie, stesk, žal, rmut, zármutek, bolest či zoufalství. Ohledně buřičství uvádí, že „*buřičství nebylo naopak zahleděno do sebe, do svých zmatků, žalů a traumat, nýbrž vybijelo se pohybem [...] Vzývání revolty, vzpoury bylo okřídleno všemocnou fantazií, vznícenou imaginací, vpravdě univerzální vnímavostí, šíří a hloubkou uměleckého i vědeckého záběru.*”¹⁸ Všechny tyto stavy, nálady a pocity se promítly hlavně do hrdinů Máchových děl, ale nejen do nich. Postavy jsou často situovány mezi ruiny hradů, mezi potoky a řeky, do lesů a skal a velmi často se setkáváme s poutníky, kteří procházejí světem. Děj se v mnoha případech odehrává za hluboké noci či v měsíčním svitu. Atraktivním pojmem byl také “rozervanec” - z německého Zerrissener. Jedná se o stejnojmennou novelu J. K. Tyla, ve které se řeší, co je to rozervanec a Tyl takto kritizuje romantiky. Tyl chtěl rozervanectví zobrazit jako přežilý nežádoucí psychický stav, který byl pro českou literaturu a její lid cizí a chorobný. Mohli bychom zde uvést ukázkou popisu významu slova “romantický”, ze které je Tylova kritika patrná: „*Najdete-li člověka, kterýž dělá, jako by byl nešťastný - kterýž sebe i jiné k té víře nutí, že je pro něho všechna blaženost ztracena, - kterýž vám při každé příležitosti o nesplněné touze a zmařené naději zaskuhrá [...] - kterýž tedy všechny svazky víry, naděje a lásky z vlastní vůle v sobě rozerval, - tentýž nazývá se rozervanec.*”¹⁹ Tyl považuje romantické autory spolu s jejich hrdiny za jakési “slabochoy”, kteří se stále probírají svými pocity a při svých ztroskotáních si až příliš stěžují, a strhnou tak celé své okolí

To, jak se cítili a chovali intelektuálové dané doby se samozřejmě promítalo do jejich děl. Někteří byli nazýváni narcisty nebo mystifikátory. Hlavním rysem pro tyto autory byla také svoboda. „*Jedinec je tedy sám sobě zákonodárcem, nicméně jeho nezměrnost též znamená, že nese zodpovědnost za své jednání, v úplné a radikální autonomii. [...] Při volbě totiž člověk nezávisle na tom, zda se rozhoduje o něčem nepodstatném nebo naopak velkém a zásadním,*

¹⁸ KUNDERA, Ludvík. *Noc a sen a modro: literatura německého romantismu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0903-8., s.107

¹⁹ TUREČEK, Dalibor. *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-733-1., s. 48

*uplatňuje sám sebe.*²⁰ Hrdina je považován za svůdce. Tím, že po něčem touží, danou věc nebo osobu velebí, dodává jí krásu, která se pak odráží k němu samému a z tohoto jasů také čerpá.²¹ Jako intelektuál se ale narodil od osvícenství neřídil rozumem, ale hlavně svým srdcem. Co se týče poezie, tak její význam tkví v tom, „*aby poukazovala na nekorespondenci našeho smyslového světa (včetně imaginace) a jazyka.*“²² To znamená, že svou vlastní řečí nedokážeme vyjádřit to, co zrovna prožíváme. Naše slova na to nejsou dostačující, aby zachytila všechny pochody, které se v nás odehrávají.

²⁰ FURET, François, ed. *Člověk romantismu a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7021-818-1., s. 217

²¹ Tamtéž, s. 219

²² PROCHÁZKA, Martin. *Romantismus a osobnost: subjektivita v anglické romantické poezii a estetice*. Pardubice: M. Mlejnková, 1996., s. 56

2. Analýza romantických postav v díle Johanna Wolfganga von Goetheho

V předešlé kapitole jsme si obecně definovali romantismus a romantického hrdinu, jeho postoje k životu, společnosti, přírodě, ženám a k sobě samému. Tato kapitola se bude zabývat analýzou postav v díle Johanna Wolfganga von Goetheho, a to konkrétně Faustem z díla *Faust*, Wertherem z díla *Utrpení mladého Werthera* a Eduardem z díla *Spříznění volbou*. Nejprve se budeme zabírat jejich pohledem na svět kolem nich, společnost a na jejich vztah k přírodě a k Bohu. Dalším důležitým tématem, který se ve všech třech dílech prolíná, je láska. Hrdinové prožívají nespoutanou vášeň a milostnou lásku. Každý svým osobitým způsobem popisuje své nejnítější pocity a myšlenky. Nakonec se podíváme na jejich vztah k sobě samému. Rozebereme si, jak tyto vnitřní boje prožívali. Díky těmto postavám můžeme také nahlédnout do myšlenkových pochodů a prožitků samotného Goetheho.

2. 1. Pohled na svět

V postavě Werthera najdeme spoustu myšlenek, které se týkají společnosti. Werther se vyjadřuje k lidem v tamější vesnici, ale zároveň i k lidem obecně takto: „*Tážeš-li se, jací jsou zdejší lidé, odpovídám: takoví jako všude jinde. Lidstvo je po čertech jednotvárné. Skoro všichni pracují větší část dne, aby mohli žít; a ta troška svobody, která jim zbývá, je tolik znepokojuje, že dělají, co mohou, aby se jí zbyli. Ach, úděle lidský!*”²³ Všichni lidé jsme ve své podstatě stejní. Lišíme se maličkostmi, a právě tady se Werther vyčleňuje a nechce být stejný jako ostatní. Je pro něj důležité, aby si zachoval svou vlastní individualitu. Ukazuje že, všichni se celý život za něčím honí, věnují se někdy více práci než reálným vztahům a hlavní hrdina se chce od tohoto způsobu života distancovat. Chce se svou svobodou naložit, jak on sám chce. Z toho také vyplývá, že svobodu máme, ale neumíme, anebo nevíme, jak s ní nakládat²⁴, proto se také stává, že se uchýlíme k někomu, kdo nám řekne, co se svou svobodou můžeme udělat a je nám jedno, co to bude. Werther nám také předkládá svou myšlenku o dětech: „*Že děti nevědí, proč mají vůli, v tom jsou všichni veleučení školometi zajedno. Že se však také dospělí, podobní dětem, potácejí po zeměkouli, že jako ony nevědí, odkud přišli a kam jdou, že ani oni nejednají z pravých pohnutek, že také jimi vládne rákoska a cukrátko, tomu jaksí nikdo*

²³ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Utrpení mladého Werthera*. Přeložil Erik Adolf SAUDEK. [Praha]: Československý spisovatel, [2018]. ISBN 978-80-7459-167-9., s. 13

²⁴ Tomuto tématu se více do hloubky věnuje Erich Fromm ve své knize *Strach ze svobody*

nevěří, ačkoliv se mi zdá, že to rukama hmatáme.”²⁵ Děti pro něj znázorňují nevinnost a jakousi naivitu. Jsou ztělesněním čistoty a neposkvrněnosti okolním světem, nechťejí druhým škodit, ale společnost je dříve či později zkazí. Můžeme to také brát jako narážku na Ježíšova slova v Bibli, kde říká, abychom byli jako děti.²⁶ Jde ale o to, nejednat stylem odměna – trest, protože se při tom řídíme racionálním uvažováním, ale vcítit se do situace a do hloubky ji prožít. Dále pak pokračuje, že ti, kdo žijí jako děti, jsou ti nejšťastnější, neboť neznají strach a nejsou nikým a ničím limitováni, starají se jen o sebe a vůči světu jsou skoupi. Ve své nevědomost jsou svobodní. Tím Werther naráží opět na problém limitovanosti, který se nachází ve společnosti. Werther zároveň tvrdí, že život je jen sen, nejraději se oddává snové fantazii a nechce být ničím limitován. Trpí ve světě svázaném pravidly a normami „*Když tak uvážím, jak úzká je klec, která svírá všechny činnorodé a poznávací síly člověka, že všechna činnost má jen jeden cíl: ukojit potřeby, které zase nemají jiného účelu než prodloužit naši ubohou existenci, a když si pak musím doznat, že všechno uklidnění v některých otázkách je jenom polosnovou rezignací, která pomalovává stěny vězení, ve kterém trčme, pestrými barvami postavami a jasnými prospekty: to všechno, Viléme, mi rdousí slovo v hrdle.*”²⁷ Tyto Wertherovy slova můžeme brát jako kritiku společnosti. Lidskou existenci popisuje jako začarovaný kruh, ve kterém zažíváme jen utrpení. My sami se zapříčiníme o to, že náš život není tak ubohý a najdeme si ve světě to dobré. I když i toto Werther považuje za jakousi iluzi. Každý člověk by chtěl mít odpověď na všechny své otázky, ale toho nikdy nedosáhne. Z ukázky také lze vyčíst, že když se budeme řídit danými pravidly, nikdy plně nevyužijeme svůj potenciál, neboť vždy se najde něco, co nás bude v životě limitovat.

Postava Fausta tuto myšlenku o snovosti reality pozvedá ještě na vyšší úroveň. Goethe se ve Faustovi pokusil zobrazit neuchopitelnost a jakousi nereálnost přítomného okamžiku, proti které je postavena hmatatelnost, skutečnost představ, dějů a nejrůznějších snových evokací a fantazií. Témata, kterými se Faust zaobíral, jsou hlavně čas a zapomnění. V průběhu knihy se Faust obrací k dávno zapomenutým nebo neexistujícím postavám jako jsou Filemon, Forkyas či Homunkulus. Realita se pro něj stává děsivou, někdy až zraňující. A právě imaginace a snění nabízí duši útěchu a nemůže mu ublížit tak, jako skutečnost. Stejně jako Goethe má Faust averzi vůči tělesné blízkosti. Představy o čemsi dalekém jsou pro něj mnohem přijatelnější než fyzická osoba. Dá se říct, že toto vzdálení se skutečnému světu a přilnutí

²⁵ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Utrpení mladého Werthera*. Přeložil Erik Adolf SAUDEK. [Praha]: Československý spisovatel, [2018]. ISBN 978-80-7459-167-9., s. 16

²⁶ Mt 18, 4

²⁷ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Utrpení mladého Werthera*. Přeložil Erik Adolf SAUDEK. [Praha]: Československý spisovatel, [2018]. ISBN 978-80-7459-167-9., s. 15

k představám a světu duchovnímu je Faustovým cílem, kterého ke konci díla opravdu dosahuje.²⁸ Goethe však Faustovi vtiskl tolik nových a neotřepaných myšlenek, které později zastínily dokonce i postavu Werthera. Faust je vzdělaný člověk, ale jeho vědění mu nepomáhá ve vnímání okolního světa a jeho pochodů, ba naopak. Studium ho drží zpět od samotného prožívání. Jediné, co může říct s jistotou, je fakt, že nikdy nebude možné, aby jeden člověk znal všechno. Lituje toho, že se celý život věnoval pouze vědě a nic dobrého mu to nepřineslo. Byl neustále uzavřen ve své vědecké bublině a jen se ztrácel v racionálních myšlenkách a pochodech a úplně se vzdal prožívání světa, ve kterém se nacházel. Uvědomuje si svou maličkost a trpí tím, že ho společnosti i se všemi jeho přednostmi nepřijímá. Stejně jako Werther zažívá pocit nedocenění a lhostejnost společnosti k jeho schopnostem. Svědčí o tom Faustův monolog, který se nachází na začátku díla, ve které zpochybňuje jak vědu, tak i svou víru:

*„Ach, s právy filosofii
a medicínu jsem studoval
a také teologií
já po hříchu se prokousal –
a teď tu, blázen, stojím, žel
a ani za mák jsem nezmoudřel.“²⁹*

Uvádí, že je vlastně prachsprostý blázen, neboť ho společnost dotlačila ke všemu studiu a v něm ztratil svou individualitu, a ještě víc se světu vzdálil. Již zde se ukazuje jeho rozpor se sebou samým. „*Goethův Faust, tento prototyp moderního lidství, chce hned na počátku svého eposu, který autor zřejmě po vzoru řeckých klasiků nazval tragédií, rozlomit pouta lidského údělu, vzepřít se osudu, překonat lidskou bezmoc.*“³⁰ Faustovi jde hlavně o to, vymanit se z vlivu společnosti. I přes všechnu svou píli a tvrdé studium, nedostává nic nazpět a chce se raději ubírat svou vlastní cestou než tou, kterou mu diktuje společnost. Proto souhlasí s Mefistovým návrhem a vidí v něm šanci na nový a lepší život.

Když se podíváme na postavu Eduarda, jedná se o ignorování společnosti. Dělá si, co on sám uzná za vhodné, ale zároveň je pro něj mínění jeho okolí nesmírně důležité. V případě Eduarda se jedná o bohatého barona, který si mnoho věcí sám ospravedlňuje a hledá v nich

²⁸ JUST, Vladimír. *Faust jako stav zadlužení: desetkrát o Faustovi, pokaždé jinak*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2398-6., s. 86

²⁹ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Faust*. Dvanácté. Brno: Garamond. ISBN 978-80-7407-376-2., s.23

³⁰ JANÁT, Bohumír a Jolana POLÁKOVÁ. *Myslet proti duchu doby*. Praha: Vyšehrad, 1999. Sofia (Vyšehrad). ISBN 80-7021-341-8., s. 91

svůj prospěch. Dalo by se o něm říct, že je to povýšený a pozornosti chtivý člověk, což dokazuje i tato ukázka: „*Nerad jednám s měšťany a sedláky,*” řekl Eduard, „*když jim nemohu prostě nařizovat.*”³¹ Je tedy patrné, že mu není po chuti jednat s někým tak nízkým a ani to před setníkem neskrývá. Lze to také demonstrovat na scéně, kde předčítá z knihy a rozčílí se, když se mu Charlotta dívá přes rameno a pozoruje text. Chce, aby pouze naslouchala. Vyvolává to v něm pochybnosti ze strany Charlotty, která nevěří slovům a za to je na ni velice rozzlobený. Chce si dokazovat svou nadřazenost a pochyby ze strany Charlotty mohou přejít i do společnosti, což nechce. Narozdíl od Werthera a Fausta, jež zobrazují rebelující osobnosti s novým pohledem na svět a společnost, je Edmund představitelem třídy, která je z historického hlediska zrovna na odchodu. Co se týče postavy Fausta citovala bych Vladimíra Justa: „*Tvrdili Heinrich Heine, že každý člověk by si měl, tak jako Goethe, napsat svého vlastního Fausta, pak tím spíš můžeme konstatovat, že každá doba (ideologie, směr) si zatím vždy svého Fausta našla.*”³² Z toho lze chápat, že se do Goethova Fausta promítly podmínky tehdejší společnosti. Promítalo se zde stále doznívající osvícenství, napoleonské války a po celé Evropě zuřící revoluční boje. Všimněme si, že v druhém díle se Faust setkává mimo jiných dalších postav také s císařem a nastává tato scéna:

FAUST Císař chce něco uvidět:

Helenu s Paridem. A hned!

*Chce, ztělesněn by před ním stál
mužský i ženský ideál.*

Tak zčerstva! Musím v slovu stát.

MEFISTOFELES Absurdní, slib tak lehkovážně dát.

FAUST Tys nevzal, brachu, v rozpočet,

kam nás tvůj kousek vlastně ved.

Když jsme mu opatřili jmění,

chce od nás také pobavení.³³

Nachází se ve světě šlechtickém, ve vyšší společnosti, kterou tak dobře nezná. Najednou se stává císařovým sluhou. Císař tak představuje společnost, která ho plně nedoceňuje a pouze ho

³¹ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Spríznění volbou*. 3. vyd. Přeložil Erik Adolf SAUDEK, ilustroval Rastislav MICHAL. Praha: Práce, 1974., s. 42

³² JUST, Vladimír. *Faust jako stav zadlužení: desetkrát o Faustovi, pokaždé jinak*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2398-6., s. 100

³³ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Faust*. Dvanácté. Brno: Garamond. ISBN 978-80-7407-376-2., s.253

využívá k tomu, aby dostala to, co chce. On se jí zcela podřizuje, a i její nereálné nároky se snaží plnit. „*Srovnáme-li podstatu romantiky, jež se projevuje v blouznivosti a touze, s nynější podstatou Faustovou, nacházíme v jeho vědění tutéž blouznivost, tutéž nekonečnou plnost niternosti v jeho životě, ale také tutéž touhu, jež prýští ze stálého sebeuspokojování, z trvalého rozporu, v němž se nachází jeho život i jeho konání.*”³⁴ V části nazvané Vnitřní nádvoří hradu můžeme s jistotou Fausta definovat jako romantickou postavu s jejími charakteristickými znaky. Vzdává se všeho materiálního a upozorňuje na to, že vše musí jít od srdce. Srdce je tím nejdokonalejším nástrojem k znovuoživení sebe sama a k rozvoji duchovna v životě. Jako představitel romantiky, zobrazuje Faust touhu, která nemůže být nikdy naplněna.

Postava Werthera je unikátním přeměněním vnějších okolností na vnitřní prožitek člověka. Svět se stává podnětem pro srdce jedince a ten vše zcela prožívá. Z dnešního pohledu již Werthera nebereme jen jako bláznivého, zamilovaného sebevraha. Stává se nám obrazem tehdejšího rozporu ve společnosti. Jeho postoje jsou odrazem mladé generace, která se nechťela nechat omezovat pravidly a šlechtou. Opravdový střet se společností můžeme pozorovat v druhém dílu, kde je ponížěn šlechtou. Tato událost se mu zaryje do srdce a zabrání mu v rozvinutí svého citu ke šlechtičně, která mu připomíná Lottu. Způsobí to návrat k sobě samému, k Lottě a jeho snové fantazii. Werther je však zklamán ze svého nerozvinutého talentu, jenž společnost nevnímá. Sám si připadá neomezeně, ale společnost mu stále nastavuje pravidla a omezuje jak jeho, tak sebe.³⁵

Několikrát během čtení, narazíme u Werthera na náznaky smrti. Ať už se jedná o rozhovor s Albertem, který mu půjčuje zbraň a Werther ji namíří na sebe anebo v dopisech Vilémovi, jako například zde: „*Ó, Viléme, samota klášterní cely, žíněné roucho a trnitý pás by byly lékem po jakém duše žíznil. Sbohem. Nevidím jiného konce celé té bídy než hrob.*”³⁶ Smrt vidí jako jediné východisko a zároveň jako lék na srdebol, ze kterého by se sám nikdy nezotavil. Sebevražda se pro něj stává vrcholem svobody, protože o ní může rozhodnout kdykoliv a nikdo jiný mu v tom nemůže zabránit. Smrt se pro něj stává přijatelnější možností než setrvat na tomto zkaženém světě, ve kterém už mu nic nepřináší úlevu a radost. V posledních okamžicích píše Lottě: „*Všechno je tak tiché kolem mě. A má duše tak klidná. Děkuji ti, Bože, jenž těmito posledním okamžikům dáváš tolik vroucnosti a síly.*”³⁷ Werther je

³⁴ BRATRÁNEK, František Tomáš. *Výklad Goethova Fausta*. Praha: Odeon, 1982., s. 128

³⁵ FISCHER, Ernst. *Původ a podstata romantismu*. Přeložil Alexej KUSÁK. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1966., s. 104-106

³⁶ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Utrpení mladého Werthera*. Přeložil Erik Adolf SAUDEK. [Praha]: Československý spisovatel, [2018]. ISBN 978-80-7459-167-9., s. 68

³⁷ Tamtéž, s. 139.

se smrtí smířen a dalo by se říct, že se na ni těší, neboť život už mu nepřináší uspokojení, po kterém touží. Smrt nazývá jako věčnou svobodu, ale také jako nemoc, kterou se nakazil. Jeho sebevraždu můžeme chápat dvěma způsoby. Prvním je, že ho jeho vlastní bolest pohltila natolik, že pro něj bylo lepší si život vzít. Několikrát toto přirovnání uvádí i ve svých dopisech a rozhovorech s Lottou nebo Albertem. Druhým způsobem, jak můžeme tuto sebevraždu chápat, je altruismus. Wertherovi by v tomto případě šlo hlavně o dobro Lotty a jeho smrt by se stala vykoupením jak pro ni, tak také pro Alberta.³⁸

Také Faust se zamýšlí nad smrtí formou sebevraždy. Smrt podle něj pramení z hlubin zoufalství, ale znamená pro něho mír. Vidí v ní jedinou jistotu a zároveň také vykoupení ze svého zoufalství. Doufá, že se mu na kraji smrti naskytne řešení a veškeré odpovědi na své životní trápení, které celý život tak usilovně hledal. Tato jistota a naděje mu poskytují útěchu v jeho strádání. Po vybouření těchto citů se v něm objevují jiné pohledy na svět a může se na vše dívat s klidem. Zanořuje se opět sám do sebe. Sebevraždu označuje za něco, co se v něm už kdysi odehrálo a kus něho samého zemřel. Není to čin provedený z ukvapenosti a zbrklosti, ale cíleně provedený akt. Tuto možnost však odsouvá stranou a jde tak o formu jakéhosi zmrtvýchvstání. Po myšlence na sebevraždu se odhodlává dál pokračovat ve svém vývoji.³⁹

Co se týče postavy Eduarda, myšlenky ohledně sebevraždy u něj nenajdeme, neboť by na takový akt byl až moc hrdý či slabý a nemohl by Otýlii se Charlottou nechat samotné. Tehdejší společnost považovala sebevraždu za čin psychicky nemocného člověka. Jde totiž o racionální myšlení člověka a Werther myšlenku sebevraždy posouvá na vyšší pozici jako čin hrdinský, který vychází z hloubi srdce. Goethe byl za svého Werthera kritizován především církví, která čin sebevraždy označovala jako prohřešení se proti pátému přikázání “nezabiješ”. Církev zastávala a stále zastává názor, že život člověka náleží Bohu a jen on o něm může rozhodovat. Proto byl považován za ďábelského, ale většina mladých se s postavou Werthera ztotožňovala a brala si z jeho jednání příklad. A to bohužel se vším všudy.⁴⁰ Werther se stal vůdčí postavou své doby. Nastala tak čtenářská horečka, kterou bychom mohli označit jako wertherovská horečka (Werther-Fieber) a vznikl Werther-kult. Šlo o nadšence a uctíváče čehokoliv, co bylo spojené s Wertherem. Lidé páchali sebevraždy ve jménu lásky, muži se oblékali jako Werther do žlutých kalhot a modrého saka, lidé si kupovali hrníčky s

³⁸ Štampachová, Tereza. „Utrpení mladého Werthera“ jako výraz paradigmatického systému německé kultury 18. století. Brno, 2007. Bakalářská práce, MASARYKOVA UNIVERZITA FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ Katedra mediálních studií a žurnalistiky. Vedoucí práce Doc. PhDr. Jiří Pavelka, CSc, s.79

³⁹ BRATRÁNEK, František Tomáš. *Výklad Goethova Fausta*. Praha: Odeon, 1982., s. 40

⁴⁰ Štampachová, Tereza. „Utrpení mladého Werthera“ jako výraz paradigmatického systému německé kultury 18. století. Brno, 2007. Bakalářská práce, MASARYKOVA UNIVERZITA FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ Katedra mediálních studií a žurnalistiky. Vedoucí práce Doc. PhDr. Jiří Pavelka, CSc, s. 75

vyobrazením scény z “Werthera” a další jiné upomínkové předměty. Také skládali různé písně o Wertherovi a zapomenout nesmíme také na výtvarné umění, které si libovalo v malbách scén z “Werthera”. Do postavy Werthera se vciťovalo mnoho lidí, kteří trpěli stejnými problémy, jež se točily kolem nešťastné lásky a zklamáním ze společnosti. Pociťovali, že Werther na sebe vzal všechny jejich starosti a do plna je prožil. Toto vědomí jim přinášelo útěchu. Ke Goethově dílu se hlásilo mnoho tehdejších autorů a jeho dílo bylo často rozebíráno také v různých článcích v novinách. Také to přispělo k jeho obrovské popularizaci. Postava Werthera neinspirovala pouze obyčejné lidi v jejich každodenním životě, ale také spisovatele. Jedná se o wertheriády, kde autoři využili postavu Werthera v jiných situacích.⁴¹ Oproti tomu Faust není Goethovou původní postavou. Jedná se o legendu, která se zde vyskytovala již od středověku. I přesto ale Goethův Faust vybočoval a zapůsobil na tehdejší společnost.

Co se týče vztahu k přírodě, nejvýraznější myšlenky se objevují u Werthera. Hned na začátku knihy nám Werther popisuje své pocity z přírody a místa, kde se nachází: „*Ostatně je mi tu moc a moc dobře. Samota v této rajské krajině je mému srdci skvostným balzámem a mladistvé jaro sytým bohatstvím své krásy zahřívá mé často zimomřivé srdce. Každý strom, každé křovisko je jako kytička a člověk by se nejraději proměnil v chrousta a nalézal v moři sladkých vůní všechnu svou potravu. Městečko samo je protivné, ale příroda kolem dokola nevýslovně krásná.*”⁴² Jde o jeho únik ze společnosti do přírody, která mu nabízí tolik možností a dává mu klid a nabízí jeho srdci útěchu. Krajina pro něj znamená místo, kde si může odpočinout a vyhnout se zkažené společnosti, která je narozdíl od přírody nedokonalá. Město pro něj znamená pouze mechanický výtvar člověka a něco nepříjemného. Je to něco, s čím jeho duše nesouzní. V dalším dopisu popisuje přírodu jako místo, kde se může setkat s Bohem, který všechnu tu krásu stvořil ke svému dokonalému obrazu a udržuje ji při životě. My se jí máme kochat a užívat si ji. Také uvádí, jak je v této krajině šťasten a je přírodou zcela okouzlena a říká: „*Nedovedl bych teď nakreslit, ani čáru bych nesvedl, a přece jsem nikdy nebyl větším malířem než právě v těchto okamžicích, když celé údolí se vypařuje a výsostné slunce spočívá na neprostupných temnotách mého lesa [...] – když cítím svému srdci všechno to hemžení malého světa mezi travinami, těch nesčíslných zjevů, nevyzpytatelných červíčků a mušek, a cítím přítomnost Všemohoucího, jenž nás všechny stvořil k obrazu svému, dech Všemilujícího,*

⁴¹Tamtéž, s. 84-86

⁴² GOETHE, Johann Wolfgang von. *Utrpení mladého Werthera*. Přeložil Erik Adolf SAUDEK. [Praha]: Československý spisovatel, [2018]. ISBN 978-80-7459-167-9., s. 8-9

jenž nám dává bez konce vznášet se ve věčné slasti."⁴³ V této ukázce můžeme také pozorovat Goethovu práci s kontrastem - např. slunce a temno nebo přítomnost Všemohoucího u mušek a červíčků. Což zároveň poukazuje na Wertherovu maličkost. Oproti dokonalé přírodě, kterou stvořil Bůh, zde stojí on, jako nedokonalý tvor a užívá si krásy, které jsou zde na zemi přichystány pro jeho potěšení. Když se však Werther utápí v nešťastné lásce, už ani příroda pro něj nepředstavuje útěchu. To, co mu předtím přišlo krásné a uklidňující, se teď pro něj stává skličující. Vyplývá z toho, že láska, která dává našemu životu smysl, je v životě mnohem důležitější než příroda, která nám nabízí pouze chvilkový odpočinek. Uvědomuje si svoji maličkost a nicotnost v pojetí přírody a vše se mu najednou zdá nepřístupné: „*Plný, teplý cit mého srdce pro přírodu, který mě zaplavoval tolikerou rozkoší, který mi všechen vůkolní svět přetvářel v jeden jediný ráj, stává se mi nyní nesnesitelným mučitelem, mûrou, která mě tlačí, kudy chodím.*“⁴⁴ Příroda je mnohem mocnější, než si uvědomuje a může si s námi dělat, co chce. Nikdy nezmizí a bude ho pronásledovat na každém kroku.

Příroda se také ve velké míře podepisuje na Eduardově životě. Goethe Eduardovi vtiskl své přírodovědecké teorie. Například zde, kde hovoří o kapalinách jako by to byli lidé: „*Některé se k sobě mají jako staří známí přátelé, kteří se rychle shlukují a spojují, aniž jeden druhého pozměňuje, asi tak, jako se směšuje víno s vodou; zato jiné stojí vedle sebe netečně a cize, a ani mechanickým mísením a třením nedosáhneme, aby se spojily; tak jako se olej a voda, zatřepeme-li jimi v jedné láhvi, hned v příštím okamžiku zase rozcházejí.*“⁴⁵ Jedná se o přímou paralelu, která se týká Eduardových vztahů. Doteď žil se Charlottou vedle sebe netečně, ale jakmile se objevila Otýlie, cítí, jak se do něj vlévá, a zažívá poprvé pravé splynutí. Jako hlavním spouštěčem vášně jak u Eduarda a Otýlie, tak u Charlotty a setníka, je voda. Přesněji řečeno jezero. Když se plaví po jeho hladině, vše je harmonické a vznikají zde milostné vztahy. To se ale mění ve chvíli, kdy Otýlie z nedbalosti utopí Eduardovo dítě. Jde o abstraktní dopad na dno jejich vztahu. „*Goethův román vypráví o upravování vodních poměrů, ale také o tom, jak živel podtrhne hráz malicherné člověčí snahy, nespoután lidskými měřítky spravedlnosti.*“⁴⁶ Eduard se nechá unášet láskou k Otýlii a ztrácí se ve své proudící vášni.

Ohledně vztahu k Bohu se nejvíce dozvíme skrze Fausta. V mnoha pasážích se Faust od Boha distancuje a rouhá, ale v hloubi srdce má zakořeněnou zbožnost. Sám si je vědom

⁴³ Tamtéž, s. 9-10

⁴⁴ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Utrpení mladého Werthera*. Přeložil Erik Adolf SAUDEK. [Praha]: Československý spisovatel, [2018]. ISBN 978-80-7459-167-9., s. 62-63

⁴⁵ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Spríznění volbou*. 3. vyd. Přeložil Erik Adolf SAUDEK, ilustroval Rastislav MICHAL. Praha: Práce, 1974., s. 31

⁴⁶ STRÍTECKÝ, Jaroslav, KARAFIÁT, Jan, ed. *Studie a stati*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017-. ISBN 978-80-210-8879-5., s. 48

toho, že příčinou všech svých trápení a zoufalství je on sám. Cítí, že je tažen a ovládán zlem a místy se mu i poddává, neboť je to pro něj v danou chvíli jediná možnost. K uvědomění a jakémusi vykoupení mu pomáhá láska. Spočinout v lásce se rovná spočinout v Bohu, neboť Bůh je láska.⁴⁷ Jedná se o naslouchání svému srdci, čerpání ze svých vzpomínek a ubránění se vnějšímu světu, aby se mohl dostat do nebe. Projevuje se, že zbožnost Fausta, která ho v podstatě nikdy neopustila, jen byla překryta zlem.⁴⁸ Dále Mefisto zmiňuje Matky, které znázorňují platónské ideje či pravzory. Faust je při každé jejich zmínce vystrašen, neboť mu Matky připomínají Markétku. Zároveň si také uvědomuje svou maličkost v porovnání s velkolepými pravdivými výtvary v podobě Matek. Jedná se o strach z nekonečna.⁴⁹ Matky bychom mohli také v přeneseném významu nazvat Bohem. Faust si uvědomuje velikost Boha a ví, že se zachovat špatně a nemůže se před ním skrývat. Je na něm, aby se pokořil a uznal svou maličkost a bezmocnost oproti jeho velikosti a síle. Bůh ho ale nijak nenutí. Narozdíl od Mefista, který zobrazuje zlo, se v ději nevyskytuje žádná pasáž, kde by přímo vystupovala postava Boha. Faust tak cítí, že ho Bůh nijak nelimituje a dává mu svobodu. Cítí duchovní svět okolo sebe, ale nemůže do něj plně proniknout. Můžeme to brát jako nezralost jeho duše, a tak poprvé, když se mu zjevuje Duch Země, je vyděšen. Pro něj se jedná o setkání s duší Země – věří, že Země není jen kus kamene, ale že má svého jedinečného ducha. Goethe vycházel z poznání, že se na žádném stupni nemůžeme cítit plně uspokojeni, ale máme se snažit dosahovat stále vyšších stupňů. Když Faust postupně dosahuje těchto vyšších stupňů, uvědomuje si onoho ducha všude kolem sebe – v lese, v počasí, ve vodě, v rostlinách. Ducha neodhaluje pouze v přírodě, ale především ve svém srdci. Není z něho vystrašen jako při prvním setkání, ale je mu již důvěrně známý.⁵⁰

Werther se v průběhu celého díla k Bohu vyjadřuje obecně kladně a bere ho jako milujícího stvořitele. V rozhovoru se snoubencem od Lotty Albertem uvádí Werther jako hřích lidí špatnou náladu: „*Nazval jste špatnou náladu neřestí. Zdá se mi, že přepínáte.*” - „*Nikoliv,*” odpověděl jsem, „*zasluhuje-li toho jména to, čím škodíme sobě i svým bližním. Není smutné dost, že se nedovedeme navzájem obšťastnit, musíme se ještě také olupovat o radost, jakou si každé srdce někdy dovede samo poskytnout? A jmenujte mi člověka, aby měl špatnou náladu, a přece měl tolik slušnosti, aby jí skryl, aby jí snášel sám, aniž poruší radosti, které kvetou*

⁴⁷ 1 Jan 4, 16

⁴⁸ BRATRÁNEK, František Tomáš. *Výklad Goethova Fausta*. Praha: Odeon, 1982., s.40-41

⁴⁹ Tamtéž, s. 101

⁵⁰ STEINER, Rudolf. *Duchovní výklad ke Goethově Faustu*. Svatý Kopeček u Olomouce: Michael, 2009. ISBN 978-80-86340-32-6., s. 10-12

*kolem něho.*⁵¹ Aniž bychom si to uvědomovali, působíme svou špatnou náladou na ostatní. Možná se nám to líbí, když přeneseme pochmurnou náladu do celé společnosti, protože tomu nemusíme čelit sami, když vidíme, že jsou na tom špatně i jiní. Mnohdy už se ale neumíme bavit o věcech pozitivních, ale všude okolo sebe všichni šíří špatnou náladu a zaměřují se hlavně na negativní zprávy. Postava Werthera nás upozorňuje na to, že bychom si měli všimnout hlavně věcí krásných a pozitivních, neboť je to to jediné, co nás v životě může těšit. Když je nám předhazováno jen to špatné, nedokážeme se zaměřit na nic jiného a upadáme do depresí. Proviníme se tím, že druhé okrádáme o krásy světa. Zároveň s sebou stahujeme ostatní, až do té míry, že se špatná nálada nese napříč společností.

Vztah k Bohu se rozvíjí do hloubky hlavně u Werthera a Fausta. Eduardův vztah k Bohu není v díle jednoznačně uveden. Werther bere Boha jako nejvyšší bytost, která mu nabídne útěchu. Zatímco Faust se nejprve od Boha odvrací a postupně si nachází cestu zpět. Na příkladu Fausta je ukázáno, že *„padlý člověk, je díky své námaze, pokání, a také díky lásce jiné osoby vykoupěn, omilostněn, že Faust nekončí v plamenech pekelných, nýbrž překonává vlastní pád, a s tím se dokazuje, že zlo není rovnocenným protipólem dobra, nýbrž jen negací ve sféře konečného, bez vlastní dignity a moci vůči svrchovanosti, nepodmíněnosti dobra, milosti.*⁵² Je to právě láska a pokus o seberozvoj, co Fausta zachránilo před posmrtným zatracením. I přesto, že se Bůh v díle neukazuje a do děje se nevměšuje, dává Faustovi svobodnou vůli se rozhodnout, po které cestě se chce vydat, a tak dobro ve Faustovi převáží zlo. Za první veliké odvedení ze správné cesty můžeme považovat magii, na které se Faust s Mefistem podílí. Můžeme to brát za prohřešení se proti přírodě a zároveň proti Bohu. To, co v sobě skrývá magii bývá označováno jako temné a mnohdy i nebezpečné. *„Čarování je důkazem, že si uvědomuje duchovno jako něco mocného, že však je toto jeho tušení ještě nejasné, a proto vede nutně jen k zmatenému a mráкотnému konání; je to první probuzení touhy ducha osvědčit se jako moc nad vnějškem, ovládat svůj život a svůj svět svým věděním*⁵³ Ve Faustovi pak vzniká touha dát svému nitru nový vnější tvar, což se projevuje vypitím omlazujícího lektvaru. Nejprve to vypadá, že čím víc chce Faust Markétku dostat, tím více se propadá do spárů Mefista:

FAUST Líto mi starosti milenčiny

⁵¹ Tamtéž, s. 39-40

⁵² BOJDA, Martin. *Goethova fenomenologie: studie k osvícenskému myšlení přírodního a kulturního zprostředkování*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy, 2020. ISBN 978-80-7476-158-4., s. 801

⁵³ BRATRÁNEK, František Tomáš. *Výklad Goethova Fausta*. Praha: Odeon, 1982., s.61

*hned tedy klenot jí opatř jiný,
byl ubohý beztak ten prvý skvost*
MEFISTOFELES *Ba všechno je hračka je pro vašnost*
FAUST *Jen zařid' to k dobrému výsledku,
pověs se na její sousedku.
A nebud' mi, čerte, tak ufnukany,
spěš nové šperky nachystat.*
MEFISTOFELES *Ó, k službám, jemnostpane, rád.*⁵⁴

Obrací se tak sám proti sobě a v hloubi duše ví, že je to jen krok zpět. Také toto exotické antické prostředí přispívá k tomu, aby si Faust uvědomil, že skutečná krása se nachází v umění a pouze v něm se může realizovat a pronikat do duchovního světa. Zjišťuje, že i přes Heleninu úžasnou krásu, se jeho duchovní stránka nemůže vyvíjet, protože se jedná o krásu pozemskou a on nikdy nebude vlastníkem této krásy.

2. 2. Vztah k ženám

Celou knihou *Utrpení mladého Werthera* prostupuje láska k Lottě. Hned od začátku ví, že je zasnoubená s někým jiným. Ze začátku je mu to lhostejné, ale postupně se dostává k Lottě blíž a zjišťuje, že je pro něj ztělesněním všeho, co si vždy přál: „*Člověk ji musí vidět, jak tančí! Víš, je tak celým srdcem a celou duší při věci, její tělo je jedna jediná harmonie! Je tak svobodná, tak bezstarostná, jako by vlastně bylo vše, jako by na nic jiného nemyslela, nic necítila; a zajisté také v těch okamžicích všechno kolem ní mizí.*”⁵⁵ V této části Werther prožívá prvotní zamilovanost a jeho láska dává smysl celému jeho životu a vylepšuje vše kolem něj. Postupně zjišťuje, že se od Lotty nemůže odpoutat. Obdivuje ji pro její vzdělanost, jemnost a to, jak zvládá domácnost s tolika sourozenci, kteří ji bezmezně milují a považují ji za svou matku. Později však jeho láska přerůstá v neovladatelný, spalující cit. Ví, že ho Lotta také miluje, ale je už svázána slibem Albertovi. Z jeho nesmírné lásky se stávají nesnesitelná muka. Prožívá nespoutanou vášeň a dává tak najevo, že nejmocnější a nejkrásnější je v lidském životě láska. Skrze tuto lásku Werther také jinak vnímá sám sebe a říká: „*Jak si sám sebe hned vážím! Jak – tobě to snad smím říci, ty máš smysl pro takové věci – jak sám sebe zbožňuji od té doby*

⁵⁴ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Faust*. Dvanácté. Brno: Garamond. ISBN 978-80-7407-376-2., s.118

⁵⁵ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Utrpení mladého Werthera*. Přeložil Erik Adolf SAUDEK. [Praha]: Československý spisovatel, [2018]. ISBN 978-80-7459-167-9., s. 27

*co mě miluje.*⁵⁶ Vše ostatní pro něj ztrácí svou mohutnost a nádheru. Láska je pro Werthera nejvyšší dosažený cíl, jaký v životě může být a v lásce dochází k úplnému sebezpřijetí. Když už to Werther nemůže vydržet odchází od Lotty pryč a začíná pracovat na velvyslanectví. Tam se však nepohodne s panem velvyslancem a navrácí se znovu k Lottě, která už je ale vdaná. Z pohledu Fausta dostáváme popis Markétky vyjádřený takto:

*„Ne, jaké krásné dítě to!
Co živ jsem neviděl hezčího!
Tak bez hříchů a bez hany
a přitom přec jen od rány!
Té tváře světlo, ten svěží ret
já budu vidět, co světem svět.
Jak oči klopí, hluboce
vtisklo se mi to do srdce.
A jak mě tak zkrátka odbyla,
v tom se mi nejvíc líbila.”⁵⁷*

Obdobně jako Werther je Faust Markétčinou čistotou a přirozeností uchvácen. Působí na něj jako dokonalá žena a ztělesnění všech jeho nejhlubších tužeb. Nevnímá ji pouze jako křehkou a jemnou dívku, ale jako sebevědomou ženu, která si vše nenechá líbit. Řídí se svým srdcem a chce se pro ni stát co nejvíce atraktivním. Markétka se pro něj stává objektem jeho snažení a dává jeho životu smysl, proto si bere lektvar, který ho učiní mladým. Nejprve není z této magické seance nadšen, ale když už má svůj cíl v podobě Markétky oddá se celému tomuto magickému procesu. Faust se láskou k Markétce v podstatě vymaňuje zlu a vystupuje ze své pracovny do svobodného hektického světa. Stává se dokonalým ideálem mužské postavy. V Markétce nachází uspokojení a zároveň také sebe samého. To vše skrze lásku. Markétka se svou čistou, mírnou povahou se stává protikladem k Faustově rozpolcenosti. Zdá se, že tímto vztahem je Faust čím dál, tím více tažen pod Mefistův vliv. Jeho niternost se však připravuje na osvobození z područí temných sil. Nejprve je totiž Markétka pro Fausta pouze ztělesněním smyslnosti a tělesných tužeb. Smyslnost má Fausta svést z jakékoliv duchovní cesty. Postupně se ale Faustovo vnímání smyslnosti mění. Láska čistí Faustovo nitro, jeho

⁵⁶ Tamtéž, s. 46

⁵⁷ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Faust*. Dvanácté. Brno: Garamond. ISBN 978-80-7407-376-2., s.108

osobnost a z části odstraňuje (nebo můžeme také říct potlačuje) smyslnost.⁵⁸ V závěrečné scéně prvního dílu se Faust snaží Markétu osvobodit. Činí tak z pocitu viny, protože ví, že je v žaláři kvůli němu. Markétka však propadá šílenství a můžeme říct, že jednou z příčin je právě Faust, který do ní zasel zrno zla. Nechce s ním jít, protože je pro ni ztělesněním špatnosti. „*Faust totiž byl při pokusu o záchranu Markétky ještě příliš svázán se zlem, neboť to byl pokus odejmout ji soudící mravnosti, a ačkoliv vzešel z probouzející se niternosti, byl přece jen namířen proti pravdě ducha, která tíhne k vyhlazení všeho nicotného.*”⁵⁹ Poprvé v Markétce nachází uspokojení, ale s její smrtí toto uspokojení mizí a mění se na hlubší poznání sebe samého. Když s Mefistem odlétá ze žaláře, je slyšet hlas, který volá jeho jméno. Tento hlas lze považovat za projev podvědomí, které mu vyčítá nadcházející smrt Markétky. Po smrti Markétky přichází pro Fausta zkouška v podobě překrásné Heleny Trojské. Jakmile ji spatří, je z její krásy unešený:

*„Tu věčnou bytost, bohům sourodou
v níž slast i velikost, moc i půvab jsou?
Ty zřels ji kdys, já dnes, tu zářící,
tak sličnou, vznešenou, jak dráždící.
Je zkouzlen smysl můj a všechno bytí;
nemohu žít, s ní nemohu-li žítí.”*⁶⁰

Je Helenou zcela uchvácen. Před touto úžasnou bohyní se cítí jako nuzák a upadá na své dno. Vnímá ale jen její zevnějšek a nechá se pohlcovat smyslností, což ho svádí na špatnou cestu, pryč od jeho cíle. Ze svého doposud vydobytého ducha opět padá na nižší, tělesnou úroveň a vzdálí se tak duchovnu, do kterého se snaží proniknout. Začíná si ale uvědomovat, že Helena působí na jeho smysly a zatemňuje mu mysl. Cítí, že je tažen opačným směrem, než se dosud ubíral. Následně prohlašuje: „*Nechci být zhojen. Vládnu smysly svými. / Nechci být všední mezi pravšedními.*”⁶¹ Nechce se nechat ovládat vzplanutím vášně, které ho dělá nesvobodným.

V porovnání s Faustem a Wertherem můžeme postavu Eduarda popsat jako chladnější. Jeho city k Otýlii jsou silné, ale oproti předešlým dvěma zmíněným se jedná o slabý odvar. Je to způsobeno celkovým odosobněním psychologické stránky díla a zaměřením se na

⁵⁸ BRATRÁNEK, František Tomáš. *Výklad Goethova Fausta*. Praha: Odeon, 1982., s. 67-68

⁵⁹ BRATRÁNEK, František Tomáš. *Výklad Goethova Fausta*. Praha: Odeon, 1982., s.75

⁶⁰ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Faust*. Dvanácté. Brno: Garamond. ISBN 978-80-7407-376-2., s. 302

⁶¹ Tamtéž, s. 302

přírodovědné prvky. Celý rozkvět této lásky je lehce pozastavován existencí Charlotty, se kterou si je Eduard roven. Jejich manželství ale již od začátku nevnímáme jako harmonické.⁶² I když Eduard už začíná něco pociťovat k Otýlii, stále mu záleží na Charlottě a nechce jí ublížit. Stará se tak, aby měla vše, na co pomyslí. Dalo by se říct, že si tímto jednáním omlouvá své vlastní počínání s Otýlii a z jakéhosi pocitu viny chce pro Charlottu jen to nejlepší. I když jeho srdce již náleží Otýlii, stále cítí pouto, které je mezi ním a Charlottou. Při rozhovoru se setníkem narazí na problém ohledně zahrad, které Charlotta navrhovala a nechce ji tímto špatným návrhem ranit: „*Musíme o tom nejprve hovořit jen hypoteticky a jakoby žertem; vážnost se pak dostaví sama.*”⁶³ Tento způsob oznamování špatných zpráv není žádnou novinkou a můžeme říct, že se jedná dnes už o běžnou věc. Stále mu na Charlotte záleží, ale pouze z jakéhosi zvyku a povinnosti. Když přijíždí setník věci se dávají do pohybu. Zároveň totiž přijíždí i Otýlie, na popud Charlotty. Oba manželé získávají novou jiskru do života. Věci jednoduché jsou pro Eduarda nezajímavé, a tak se nebojí zkusit věci nové. Když se dostane do středu závažné konverzace nebojí se a vzplane pro ni: „*Když jsi nás už jednou dostala do proudu,*” odpověděl Eduard, „*tak nám tak snadno nevyvázneš; neboť právě spleťtité případy jsou vlastně nejzajímavější. Teprve na nich poznáš různé spříznění, vztahy užší, silnější a vztahy vzdálenější, slabší; spříznění se teprve stává zajímavým, když působí rozluky.*”⁶⁴ Jde vidět, že Eduard se radši zaobírá opravdu složitějšími věci než drobnostmi, které jsou příliš jednoduché. Velkou roli hraje nejistota, protože neví, jak věci dopadnou a také vzrušení z neznámého. Vztahy si vykládá podle hlediska přírodovědeckého a chemického. To také způsobuje, že Eduard oproti Faustovi a Wertherovi prožívá svou lásku k Otýlii mnohem střízlivěji. Některé sloučeniny na sebe působí více a některé méně a podle toho také hodnotí vztahy lidské. Když zde mluví o působení rozluk, vůbec se nebojí rozbít svůj vztah se Charlottou, neboť s ní necítí to pravé spříznění. Samozřejmě mu není lhostejná, ale už nezabírá první místo v jeho srdci. Jakmile ale poznává Otýlii, začne na něj toto křehké stvoření působit obrovský dojem a rázem se ocitá uprostřed vášně a zamilovanosti. Na vlastní kůži poznává lásku nejen z teorie, ale také z praxe. Oproti hlubokým citům Werthera se Eduard vyjadřuje k Otýliině lásce takto: „*Podíval se na Otýlii a opět na popsané listy; zejména konec byl zcela takový, jako by jej byl napsal sám. Otýlie mlčela, ale hleděla mu s velkou spokojeností do očí. Eduard pozdvihl paže: „Ty mne*

⁶² BOJDA, Martin. *Goethova fenomenologie: studie k osvícenskému myšlení přírodního a kulturního zprostředkování*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy, 2020. ISBN 978-80-7476-158-4., s. 718

⁶³ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Spříznění volbou*. 3. vyd. Přeložil Erik Adolf SAUDEK, ilustroval Rastislav MICHAL. Praha: Práce, 1974., s. 44

⁶⁴ Tamtéž, s.

miluješ!“ zvolal: „*Otýlie, ty mne miluješ!*“ *A leželi si v náručí. Kdo první uchopil druhého, nebylo možná říct.*“⁶⁵ K tomu, aby věděl, že ho Otýlie miluje mu stačí kousek přeepsaného textu. Opět zde narážíme na jakousi celkovou strohost tohoto díla. Tak jako Werther chrání Lottu tím, že se zabije, ochraňuje Eduard Otýlii svým odchodem. Ví, že Otýlie by byl v cizí společnosti ztracená a špatně by to nesla, takže ze svého domu odjede a Charlottě zanechává dopis, ve kterém se píše: „*Jen o jedinou věc Tě prosím, vroucně, ze srdce: Nepokoušej se umístit Otýlii někde jinde a uvést ji do nových poměrů. Vzdálená z okrsku Tvého zámku, Tvého sadu, svěřena cizím lidem, je má a já se ji zmocním.*“⁶⁶ Ač se to může zdát jako nesobecký čin, že Otýlie zůstane se Charlottou, jedná se opět o skrytou sobeckost, kdy on sám by se této nespoutané vášni poddal, ale má vedle sebe svou manželku. Tak je tomu i u Werthera a Fausta. Werther si nedokáže představit život s nikým jiným a chce to také Lottě ulehčit. Avšak jeho čistě sobecké úmysly se také skrýt nedají. Nejsou tak jednoznačné jako Eduardovy, ale i Werther se radši zabije, aby unikl jak nešťastné lásce, tak zároveň společnosti, která ho nedokáže plně ocenit a svým způsobem ho i odmítá. U Fausta hrají roli výčitky svědomí a pozdní pokus o nápravu. Největším rozporem je pro Eduarda milostný trojúhelník s Charlottou a Otýlií. Stále je společensky vázán s Charlottou, ale oddává se vášnivě lásce k Otýlii, která přináší do jeho života nový svěží vítr. Dochází to až do takové fáze, že milostnou noc s Charlottou označuje jako cizoložství. Eduard je láskou k Otýlii změněn, a to v dobrém slova smyslu: „*Usedli k večeři. Posuzovali své dnešní hosty. Eduard, opojen láskou, hovořil dobře o každé, vždy shovívavě, často pochvalně.*“⁶⁷ Pod vlivem lásky mění své obvyklé chování. V Otýlii nachází někoho, o koho se může starat a konečně se cítí, že je pro někoho tím nejdůležitějším, což mu chybělo ve vztahu s Charlottou. Fausta mění láska v ohledu duchovního a osobního růstu a Werthera částečně přetváří v pohledu na svět a na svůj vlastní život v tom, jakým směrem se chce ubírat.

Co se také mírně liší, je smrt těchto hrdinů. Werther svůj život bere pevně do svých rukou a jeho smrt je jakýmsi manifestem souvisejícím jak s láskou, tak se společností. Faust umírá s klidem v duši a láska ho posunula v životě a v jeho osobním růstu mnohem dál a byla mu tak dobrou zkušeností a přínosem. Eduard chřadne a umírá nedlouho po Otýliině smrti, a protože spolu byli spřízněni, jsou pochováni vedle sebe. Oproti dvou předchozím zde Goethe

⁶⁵ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Spříznění volbou*. 3. vyd. Přeložil Erik Adolf SAUDEK, ilustroval Rastislav MICHAL. Praha: Práce, 1974., s. 72

⁶⁶ Tamtéž, s. 88

⁶⁷ Tamtéž, s. 42

vyjadřuje myšlenku, že tito dva milenci se spolu setkají a budou spolu nadále i v posmrtném životě.⁶⁸

To, jak jsou tato díla psána, má také vliv na lásku z pohledu jejich protějšků. Samozřejmě u Lotty se toho moc nedozvídáme, protože je dílo psáno formou dopisů, a tak máme zprostředkovan pouze Wertherův pohled na jejich vztah. U Fausta už můžeme pozorovat také Markétčino chování a její pocity. Nejlépe se však zorientujeme ve vztahu Eduarda a Otýlie, protože dílo nám nabízí také zápisy z Otýliina deníku.

2. 3. Vztah k sobě

Neméně důležitým aspektem v Goethových dílech je právě vztah hlavních hrdinů ke svému vlastnímu já. Všichni tito hrdinové v sobě nachází rozpolcení mezi sebou a vnějším světem. Nejviditelnější konflikt vidíme u Fausta a Werthera. U Eduarda se musíme podívat hlouběji. Werthera považujeme za typického romantického hrdinu, který se zmítá mezi několika konflikty – minulost vs. přítomnost, manželství vs. vášeň, umění vs. věda a měšťanstvo vs. aristokracie. Pohybuje se od jednoho extrému ke druhému a nedokáže najít rovnováhu. Zmítá se tak mezi společností a sebou. Perou se v něm pocity maličkosti a zároveň velikosti v lásce a vášni. Proto také i jeho poslední řešení je vyhroceno do extrému a své trápení ukončuje sebevraždou.⁶⁹ „*Nemůže být pochyby, že jenom naše srdce samo je tvůrcem svého štěstí.*”⁷⁰ Srdce se stává centrem a původcem všeho dějí. Je to typické pro celé období romantismu. Člověk se neřídí tím, co mu říká rozum nebo společnost, ale plně se oddává svým pocitům. Srdce je původcem veškerých citů, které nikdo jiný kromě nás samotných nemůže změnit. V podstatě tak říká, že klíč k našemu štěstí se nachází v nás. Musíme k němu ale najít cestu a nenechat se odloučit na scestí. Werther své štěstí vidí v Lottě, která jeho srdci přináší nevýslovnou slast. Nemůže jí však mít pro sebe, a tak se sám odlučuje od veškerého štěstí. Na začátku mluví Werther o špatné náladě jako o neřesti. Ke konci knihy se této neřesti Werther úplně oddává a svou špatnou náladou je nakažena také Lotta. Je to paradoxní, že skončí se špatnou náladou, kterou z celého srdce nesnášel. Velkou roli u Werthera hraje také

⁶⁸ BOJDA, Martin. *Goethova fenomenologie: studie k osvícenskému myšlení přírodního a kulturního zprostředkování*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy, 2020. ISBN 978-80-7476-158-4., 732

⁶⁹ Štampachová, Tereza. „Utrpení mladého Werthera“ jako výraz paradigmatického systému německé kultury 18. století. Brno, 2007. Bakalářská práce, MASARYKOVA UNIVERZITA FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ Katedra mediálních studií a žurnalistiky. Vedoucí práce Doc. PhDr. Jiří Pavelka, CSc, s. 62

⁷⁰ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Utrpení mladého Werthera*. Přeložil Erik Adolf SAUDEK. [Praha]: Československý spisovatel, [2018]. ISBN 978-80-7459-167-9., s. 54

literatura, která se pro něj stává útechem a také průvodkyní na jeho cestě. Často zmiňuje Homéra, který je podle něj jediný autor, který ho může utěšit a posunout vpřed. Často se s postavami ztotožňuje. Skrz literaturu si velmi rozumí právě s Lottou, například při bálu, kdy stačí, aby Lotta vyslovila jméno německého básníka Klopstocka a Werther ví, co tím má na mysli. Těsně před ukončením svého života předčítá Werther Lottě básně od Ossiana, které přeložil, takže umírá s literaturou, která mu byla blízká.

Fausta chápeme také jako představitele celého lidstva. Jeho rozdvojení nám zobrazuje rozpor mezi činem a světem. Rozdvojení způsobuje člověku utrpení. Tím můžeme s jistotou říct, že Faust je naplněný lidskostí, neboť v každém z nás se nacházejí dvě stránky naší osobnosti, a to dobrá a špatná. V tomto směru lze Fausta a Mefistu považovat za jednu rozdvojenou bytost. Faust figuruje jako svobodná niternost, která se vyznačuje svou nekonečností. Na druhé straně stojí Mefisto znázorňující pomíjivý vnějšek, jež končí vždy smrtí. Jeden bez druhého nemůže existovat.⁷¹ Faust tedy po celou dobu bojuje sám proti sobě. Myšlenka, kterou Goethe do Fausta vložil, se zabývá vnímáním světa. Faust nechce svět vnímat pouze svými smysly, jako jsou zrak nebo sluch, a přemýšlet o něm rozumem, ale chce se doopravdy ponořit do hloubky dění ve světě a nasávat ho celou svou bytostí. Zároveň jeho duch ale není připraven duchovní hloubce světa porozumět. Všechny Goethovy obavy a pojednání se promítají do usilujícího Fausta, který se rozdvojený zmítá mezi světem a duchovním.⁷² U Werthera se nejedná o další osobu, která by představovala jeho samého, neboť veškeré své proměny a konflikty sám popisuje. Jeho rozpolcenost nám sám servíruje. Eduard se narodil od předešlých dvou pohybuje v roztříštěnosti jeho vlastních citů, a hlavně ve vztahu manželství vs. milenecký poměr, ve kterých se neumí přesně vyznat a cítí se moc hrdý na to, aby se tím do hloubky zabýval.

K Faustovi uvádí Steiner toto: „*Jakýsi univerzitní profesor (Faust) průměrné hodnoty, uvázne ve svém vědeckém snažení v pochybovačnosti, cítí se být svým dosavadním vědeckým snažením uváděn ve zmatek, prodělává různé zážitky.*” Mezi tyto zážitky můžeme zařadit zabývání se různými filozofickými či politickými otázkami, ale také vším, co vychází z něho samotného to znamená z jeho srdce. Faust se chce stát něčím větším, nadčlověkem. V tomto ohledu se Faust obrovsky liší od Eduarda. Ten už se cítí jako onen nadčlověk a o svůj vnitřní růst ve velké míře nedbá. Nemůžeme tedy u něho hovořit o duchovní stránce jeho osobnosti.

⁷¹ BRATRÁNEK, František Tomáš. *Výklad Goethova Fausta*. Praha: Odeon, 1982., s.51

⁷² STEINER, Rudolf. *Duchovní výklad ke Goethově Faustovi*. Svätý Kopeček u Olomouce: Michael, 2009. ISBN 978-80-86340-32-6., s. 40-41

Faust se však oddává meditaci, ve které se setkává s duchovní sférou, ale není schopen ji porozumět, neboť jeho duchovní stránka osobnosti ještě neprošla patřičným vývojem. Zároveň je z duchovna svým způsobem zděšen. Po setkání s duchem si Faust uvědomuje, že by se měl stát jiným člověkem a duchovního světa proniknout jinak než svými vášněmi. Vše se v něm teprve osamostatňuje a vyvíjí. Lze ale Fausta označit za velmi usilovného člověka.⁷³ Díky Markétčině smrti se však formuje jeho nitro, v němž to špatné umírá a Faustovo nitro se čistí a vyvíjí. Vychází tak na povrch jeho původní podstata. Navrací se k přírodě a k životu samému a říká:

*„Života tepny svěže bijí ve mně
a soumrak éterný zas vítat mohu;
i tuto noc jsi vytrvala, země,
a osvěžena dýšeš u mých nohou;
tvým vanutím se nová rozkoš nítí
a pobídkou mě povzbuzuje mnohou,
bych stále toužil po nejvyšším bytí.“⁷⁴*

Proudí jím nová síla života, která ho odvádí od zla. Jeho duchovní stránka se posunuje a vyvíjí do lepší formy a začíná chápat význam duchovního světa. Obrací se k Zemi, jež mu dodává onu potřebnou sílu, a právě Duch Země mu ukazuje vyšší duchovní rozměr. Na začátku prvního dílu ho Duch odmítá, ale chce po něm, aby se zdokonaloval. Zde už se Faust posouvá blíže k ideálu, kterým se chce a má stát. Faust si uvědomuje pravdu. Ví, že se potácel v temnotách a nemohl nalézt pravé světlo. Chce začít žít novým, lepším životem. Na chvíli se vrací ke svému původnímu způsobu života, ve kterém se obracel na vědu. Je totiž po tak traumatickém zážitku s Markétkou konsternován a chce cítit nějakou jistotu. Později mu však dochází, že se nemůže opírat o vědění a touží tak po světle a pravdě. Uvědomuje si, že i Markétčina láska byla zprostředkována a bral ji jako smyslovou záležitost, a dokonce lituje toho, jak s touto láskou nakládal. Pravdy svého ducha může dosáhnout v jeho vlastním činu, který bude obsahovat bezprostřednost. Má se tak odvrátit od vědění.⁷⁵ Faust není jen rozdvojený do jeho osoby a Mefista, ale zároveň jsou ještě jeho vyjádřením i Žák, Bakalář a Wagner. Staví se do protikladu

⁷³ STEINER, Rudolf. *Duchovní výklad ke Goethově Faustu*. Svatý Kopeček u Olomouce: Michael, 2009. ISBN 978-80-86340-32-6., s. 46

⁷⁴ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Faust*. Dvanácté. Brno: Garamond. ISBN 978-80-7407-376-2., s.199

⁷⁵ BRATRÁNEK, František Tomáš. *Výklad Goethova Fausta*. Praha: Odeon, 1982., s.81

a znázorňují jeho ranou životní fází, která patřila hlavně studiu a vědění. Wagner tak zobrazuje jen jednostranný pohled na věc, a to z racionální stránky věci projevující se pouhým bezduchým učením. Tím se chtěl Faust dostat k nekonečnosti, ale nebylo to nikdy možné.

Hned první věta románu *Spříznění volbou* zní: „*Eduard – tak nazveme bohatého barona v nejlepších mužných letech – Eduard strávil ve své školce nejkrásnější hodinu dubnového odpůldne očkovaním právě došlých roubů na mladé kmeny.*”⁷⁶ Mluvíme tedy o výše postaveném muži, který žije klidným usedlým životem a je milovníkem přírody a vždy ji chce zvelebovat. Začíná být ze svého života a celkově ze svého vztahu s Charlottou znužený. Svou práci na zahradě již dodělal a chce se posunout dále. Aby zažil nějaké vzrušení, zábavu a získal nové poznatky ohledně zemědělství, chce k sobě pozvat svého přítele setníka. Ospravedlňuje to však tím, že říká, že nechce, aby setník přebýval v tak nuzných podmínkách. Charlotta není tomuto návrhu nakloněna, ale i přes to se Eduard nenechá omezovat a setníka k sobě pozve. Tak jako i jiní romantičtí hrdinové, cítí Eduard, že má v budoucnu vykonat něco velkého, něco důležitého a velkolepého a snaží se o tom přesvědčit i Charlottu: „*Způsob, jak jsme až dosud uspořádali svůj život, je dobrý. Nemáme však na tom všem budovat výš, nemá se z toho všeho vyvinout něco víc?*”⁷⁷ Už tak má o sobě vysoké mínění, ale je nenasytný a chce stále víc. Přemýšlí nad jejich společnou budoucností a chce svému životu dát vyšší smysl. Nejde jen o materiální věci, ale hlavně o smysl jejich životů. Není totiž zvyklý na to, že mu někdo říká ne, což souvisí s jeho minulostí, o níž autor říká toto: „*Eduard nebyl zvyklý si něco odpírat. Byl jediným rozhýčkaným synkem bohatých rodičů; přemluvili ho k podivnému, avšak nadmíru výhodnému sňatku se ženou mnohem starší; i ta ho všemožně rozhýčkala, opětujič jeho dobré chování neobyčejnou štědrostí; po její brzké smrti stal se opět svým vlastním pánem: odjel na cesty, byl nezávislý, mohl si dopřát jakékoliv změny, jakéhokoliv vyražení; nepřál si nikdy nic nemožného, ale měl přání mnoho a rozmanitých; byl upřímný, dobročinný, mužný, ba popřípadě i udatný – co tedy mohlo zabránit splnění jeho přání?*”⁷⁸ Tato ukázka, popisuje Eduarda jako dobromyslného. V předešlém manželství byl limitován, a proto si velmi váží své svobody. Nebyl ani štásten, neboť nepoznal vášeň a pravou lásku. Ukazuje se jako nápomocný, šlechetný muž, ale když se posuneme v ději dál, zjišťujeme, že tato jeho definice není až tak moc pravdivá. Eduard lpí na tom, aby byl ostatními uznáván a nedokáže se smířit s odmítnutím. To se ale naštěstí v průběhu příběhu mění. Oproti Faustovi, jenž v tomto ohledu začíná jako

⁷⁶ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Spříznění volbou*. 3. vyd. Přeložil Erik Adolf SAUDEK, ilustroval Rastislav MICHAL. Praha: Práce, 1974., s. 7

⁷⁷ Tamtéž, s. 11

⁷⁸ GOETHE, Johann Wolfgang von. *Spříznění volbou*. 3. vyd. Přeložil Erik Adolf SAUDEK, ilustroval Rastislav MICHAL. Praha: Práce, 1974., s.

nezralý učenec, ale postupně se vyvíjí po své duchovní stránce až dosahuje oné blaženosti v nebi se u Eduarda nejedná o tak drastické změny. Většinu děje se chová stále stejně sobecky, i když můžeme říct, že se postupem v ději ho láska k Otýlii posouvá vpřed, a dělá tak z něho lepšího člověka. Začíná se své sobeckosti zbavovat a dívá se na svět jinýma očima. Skrze lásku si vytváří lepší vztahy s lidmi kolem sebe. Důležitou osobou v celém příběhu je silná Charlotta, která by si v budoucnu zasloužila bližší zkoumání. Stává se jakousi oporou jak pro Eduarda, tak zároveň pro Otýlii. Ohledně Werthera můžeme říct, že svou lásku a postoje ke společnosti, dovedl až k úplnému konci a jasně se tak vyjádřil k vnímání okolního světa a vnímání lásky. Ukázal nám jiný, umírněnější pohled na sebevraždu, která slouží jako vysvobození pro něho i pro jeho okolí a jeho obrovský vliv na tehdejší společnost si už dnes asi ani nedovedeme představit.

Závěr

Dnes již není pochyby, že Johann Wolfgang von Goethe patří k nejlepším spisovatelům vůbec. Ve svých dílech zanechal bohatství pro budoucí národy. Jeho romantičtí hrdinové zanechali obrovskou stopu nejen v Německu, ale i v celém světě. Nejvýraznějším hrdinou se stal Werther, který přinášel nový pohled na lásku, romantickou sebevraždu a smrt obecně. Změnil tak mínění obrovské masy lidí, kteří se stali jeho následovateli. Fakt, že se lidé oblékali jako on a uchýlovali se k sebevraždám, hovoří sám za sebe.

Nejen, že si publikum získal jen Wertherem, ale jeho Faust se stal staronovým fenoménem. Důležitou myšlenkou ve Faustovi je to, že našim největším protivníkem jsme častokrát my sami. Záleží jen na nás, jestli se zlu poddáme a necháme se jím ovládat, anebo si najdeme svou vlastní cestu ke spáse, v podobě čehokoliv, co je nám sympatické. Ať už je to Bůh nebo něco jiného. Jen my sami se zasloužíme o to, jak a kde nakonec skončíme.

Postava Eduarda zde stojí v protikladu k vášnivým povahám Fausta a Werthera. Jedná se o přírodovědně založeného člověka, který se ocitá mezi dvěma ženami. Tato situace je pro něj zcela nová a on poznává pravé spříznění. Otýlie dodává jeho životu smysl, a tak na sebe po její smrt přestává dbát a vydává se za ní na onen svět, kde spolu budou už na vždy a nic je nerozdělí.

S jistotou můžeme říct, že se jedná o romantické postavy se svými charakteristickými znaky. Jednotícími faktory pro všechny tři hrdiny bychom mohli uvést lásku, jež se pro ně stává útěchou a zároveň i utrpením. Ukazují nám tento vášnivý cit, dovedený do krajnosti. Co můžeme obdivovat, jsou také dary přírody, kterou bychom měli chránit a navěky z ní čerpat sílu a inspiraci. Dostáváme také jiný úhel pohledu na smrt. Tito romantičtí hrdinové nám i po stovkách let mají stále co nabídnout.

Během vytváření této bakalářské práce jsem si čím dál, tím více uvědomovala, že do budoucna by bylo lepší si vzít pouze dvě postavy a srovnávat je. Každý má své jedinečné rysy, které se dají dále rozvést, takže porovnávání tří postav může místy působit poněkud nepřehledně.

Seznam použité literatury

Bible : Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. 3. přeprac. vyd. Praha : Česká biblická společnost, 1993. 1290 s.

BAHR, Ehrhard, ed. *Dějiny německé literatury: kontinuita a změna : od středověku po současnost*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1017-5.

BALAJKA, Bohuš. *Přehledné dějiny literatury: [do devadesátých let 19. století]*. Vyd. 5., Ve Fortuně 3. Praha: Fortuna, 2000. ISBN 80-7168-717-0.

BERKOVSKIJ, Naum Jakovlevič. *Německá romantika*. Praha: Odeon, 1976.

BOJDA, Martin. *Goethova fenomenologie: studie k osvícenskému myšlení přírodního a kulturního zprostředkování*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy, 2020. ISBN 978-80-7476-158-4.

BRATRÁNEK, František Tomáš. *Výklad Goethova Fausta*. Praha: Odeon, 1982.

FISCHER, Ernst. *Původ a podstata romantismu*. Přeložil Alexej KUSÁK. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1966.

GOETHE, Johann Wolfgang von. *Faust*. Dvanácté. Brno: Garamond, 2017. ISBN 978-80-7407-376-2.

GOETHE, Johann Wolfgang von. *Spříznění volbou*. 3. vyd. Přeložil Erik Adolf SAUDEK, ilustroval Rastislav MICHAL. Praha: Práce, 1974.

GOETHE, Johann Wolfgang von. *Utrpení mladého Werthera*. Přeložil Erik Adolf SAUDEK. [Praha]: Československý spisovatel, [2018]. ISBN 978-80-7459-167-9.

HORYNA, Břetislav. *Dějiny rané romantiky: Fichte, Schlegel, Novalis*. Praha: Vyšehrad, 2005. Reflexe. ISBN 80-7021-810-X.

HRBATA, Zdeněk a Martin PROCHÁZKA. *Romantismus a romantismy: pojmy, proudy, kontexty*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1060-4.

JANÁT, Bohumír a Jolana POLÁKOVÁ. *Myslet proti duchu doby*. Praha: Vyšehrad, 1999. Sofia (Vyšehrad). ISBN 80-7021-341-8.

JUST, Vladimír. *Faust jako stav zadlužení: desetkrát o Faustovi, pokaždé jinak*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2398-6.

KUNDERA, Ludvík. *Noc a sen a modro: literatura německého romantismu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0903-8.

NOVALIS. *Zázračná hra světa: Úvahy a fragmenty ; Vybral, uspoř., pozn.a doslov naps.Jiří Holý ; Z něm.orig.přel.Věra Koubová*. Praha: Odeon, 1991. ISBN 80-207-0208-3.

PROCHÁZKA, Martin. *Romantismus a osobnost: subjektivita v anglické romantické poezii a estetice*. Pardubice: M. Mlejnková, 1996.

STEINER, Rudolf. *Duchovní výklad ke Goethově Faustu*. Svatý Kopeček u Olomouce: Michael, 2009. ISBN 978-80-86340-32-6.

STRÍTECKÝ, Jaroslav, KARAFIÁT, Jan, ed. *Studie a stati*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017-. ISBN 978-80-210-8879-5.

Internetové zdroje

PEACOCK R. The Ethics of Goethe's "Die Wahlverwandschaften". *The modern Language review* [online] April 1976, 330-343 [cit. 04.04.2022]. ISSN 00267937. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/3724787?casa_token=doJOCN_oFHkAAAAA%3A7UdyxsgZlM9MCBDK44xxGm431f6TsL7F1oxkXmPFkNzo8cZhPNqYPcTXdxIdnlO9T_ekV2MCOZK531DzJsJUz5CxzN7jaKOST_vxAbSAvI_ip_IRIC2b&seq=1

ŠTAMPACHOVÁ, Tereza. „Utrpení mladého Werthera“ jako výraz paradigmatického systému německé kultury 18. století. [online] Brno, 2007. Bakalářská práce, MASARYKOVA UNIVERZITA FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ Katedra mediálních studií a žurnalistiky. Vedoucí práce Doc. PhDr. Jiří Pavelka, CSc, [cit. 29.03.2022]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/kn371/bakalarska_prace.pdf

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Anna Urbanovská
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubiček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2022

Název práce:	Romantické postavy v díle Johanna Wolfganga von Goetheho
Název práce v angličtině:	Romantic characters in the work of Johann Wolfgang von Goethe
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá romantickými postavami v díle Johanna Wolfganga von Goetheho. Cílem práce je definovat si pojem romantismus a romantický hrdina a zanalyzovat postavy Werthera, Fausta a Eduarda, porovnat jejich společné a odlišné znaky, ukázat jejich vliv na tehdejší společnost a zařadit je do kontextu romantismu.
Klíčová slova	Goethe, Werther, Faust, Eduard, romantismus, romantický hrdina, láska, smrt, příroda vztah
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis deals with romantic characters in the work of Johann Wolfgang von Goethe. The aim is to define the concept of romantism and romantic hero and to analyze Werthers, Fausts and Eduards character, to compare their similar and different signs, to show their influence in the then society and to place them in the context of romantism.
Klíčová slova v angličtině:	Goethe, Werther, Faust, Eduard, romantism, romantic hero,love, death, natur, relationship
Rozsah práce:	35 stran
Jazyk práce:	Český